

Erç
Taran dı

163460

İSLÂM TARİH, SANAT VE KÜLTÜR ARAŞTIRMA MERKEZİ
(IRCICA)

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	163460
Tas. No:	949.6 BALİ

BALKANLAR'DA İSLÂM MEDENİYETİ
II. MİLLETLERARASI SEMPOZYUMU TEBLİĞLERİ
Tiran, Arnavutluk, 4-7 Aralık 2003

İstanbul, 2006

İslâm Medeniyeti Tarihi Kaynak ve İncelemeleri Dizisi; No. 14

ISBN 92-9063-152-X (Türkçe tebliğler)
ISBN 92-9063-151-1 (İngilizce tebliğler)
ISBN 92-9063-153-8 (Arnavutça tebliğler)
ISBN 92-9063-154-6 (Takım)

İslâm Konferansı Teşkilâtı
İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)
Barbaros Bulvarı, Yıldız Sarayı, Seyir Köşkü
34349, Beşiktaş, İstanbul-Türkiye

Tel: +90 212 259 17 42
Faks: +90 212 258 43 65
E-posta: ircica@ircica.org
Web sitesi: www.ircica.org

© 2006 IRCICA

Önsöz: Halit Eren

Yayına Hazırlayan: Ali Çaksu

Baskı: Birmat Matbaacılık Ltd. Şti, İstanbul

IRCICA Kütüphanesi Katalog bilgileri

Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu (2.: 4-7
Aralık 2003: Tiran)

Balkanlar'da İslâm medeniyeti II. milletlerarası sempozyumu
tebliğleri / editör Ali Çaksu; önsöz Halit Eren.- İstanbul: İslâm Tarih,
Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2006.

xii, 541 s.: res. (çoğu rnk.), hrt., plan; 24 sm.- (İslâm medeniyeti
tarihi kaynak ve incelemeleri dizisi; no.14)

Dipnot var.

ISBN 92-9063-152-X (Türkçe tebliğler) ISBN 92-9063-154-6
(Takım)

1. Medeniyet, İslâm--Balkan Ülkeleri--Kongreler. 2. Medeniyet,
Türk--Balkan Ülkeleri--Kongreler. I. Çaksu, Ali. II. Eren, Halit. III.
k.a. IV. Seri.
949--dos21

XVI. YÜZYIL TAHRİRLERİNE GÖRE İLBASAN SANCAĞI

Ayten ARDEL*

İlbasan, Arnavutluk'un orta kısmında Tiran şehrinin güneyinde 80 bin nüfuslu bir endüstri şehridir. Antikçağ'dan beri faal durumda bulunan ve Roma'yı Draç üzerinden Balkanlar'ın içine ve İstanbul'a bağlayan tarihi yolun geçtiği İşkombi Irmağı vadisinde kurulmuş olup konumu itibariyle jeopolitik ve jeostratejik önem arz etmektedir. İşkombi, X. yüzyılda Bulgarlar tarafından yıkıldı, ancak 1567'de İlbasan antik İşkombi şehrinin bulunduğu mahalde yeniden kuruldu.¹

İlbasan, Adriyatik Denizi'ne 19 mil uzaklıkta 41° 6' kuzey enleminde ve 20° 6' doğu boylamında yer almaktadır. XV. asırda Osmanlı ordusundan firar eden İskender Bey isyan hareketi başlatarak Kirkorya'yı (Kızılcahisar) kendine merkez yaptı. 1447-1450 yıllarında Sultan II. Murad üç kez İskender Bey ile karşı karşıya geldi. Kirkorya şehrini kuşattı ancak bir netice sağlayamadı.² 1466 yılında Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmed büyüklüğü 150 bini bulan muazzam bir orduyla Arnavutluk üzerine yürüdü. İsmi antik "Valininha" şehirlerinden alan ve İşkombi Irmağı'nın yakınında bulunan Valine harabelerini yerle bir etti. İskender Bey'in askerleriyle çarpıştığı sırada Osmanlı ordusu karargah olarak kullandığı mıntıkaya "Arnavid ilini basan (gözetleyen) kale" anlamına gelen İlbasan ismini verdi. Avrupalılarca Elbasan şeklinde anılan bu şehir Fatih Sultan Mehmed'in yaptırmış olduğu kale etrafında kurulmuştur. Konuyla ilgili en geniş bilgi Kritavahlos'un tarihinde bu-

* Osmanlı Arşivi Uzmanı, İstanbul.

¹ *Dairatü'l-Me'arif-i Buzurg-i İslami*, 9. C., Tahran, 1379.

² Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi* c. II, s. 62-69.

lunur. Ona göre, Fatih Sultan Mehmed burayı eski şehrin yerinde kurduktan sonra, kır kesiminden ve civardaki kasabalarla şehirlerden bir çok göçmen getirip yerleştirmiş, ayrıca iyi muhafızlarından 400 kadarını kalede bırakmıştır. Tursun Bey de Arnavutluk'un merkezinde ovada bir kale yapıldığını, sarp dağlarda yaşayan halkın böyle bir ovaya ve iskan yerlerine şiddetle ihtiyacı bulunduğunu, ovanın iskan ve mamur olması için her yerden "ehl-i İslam"ın gelip yurt tuttuğunu ve buraya "haline münasib" İlbasan adını verdiklerini, dizdar ve muhafız görevlendirilip buranın Ohri Sancağı'na bağlandığını, daha sonra İlbasan kalesi etrafındaki sarp dağlarda yaşayan Hıristiyan grupların ovaya inerek kalenin etrafında yerleştiklerini belirtmektedir.³ Sırp kaynaklarında ise 1466 yılında II. Mehmed'in Ekim ayında St. Cyprianus ve Justina günü (26 Eylül) Ohri halkının sürgün edilmesi emrinin verildiği, aynı yıl Üsküp'ün Ortodoks Hıristiyan halkının da sürüldüğü ve Arnavutluk topraklarında yeni inşa edilen Konjuch (İlbasan) Kasabası'nda yerleştirildiği ifade olunmaktadır.

Önceleri Ohri Sancağı'na bağlı iken 1479 yılında müstakil bir sancak haline getirilmiş ve Mehmed Bey ilk sancak beyi olarak tayin edilmiştir. İlk başta İlbasan, İspat ve Çermenika kazalarından meydana gelen sancağa daha sonra önemli bir liman şehri olan Draç'a bağlanmıştır.⁴

Bu çalışmamızda İstanbul Osmanlı Arşivi'nde bulunan 367 ve 477 numaralı Tapu Tahrir defterlerinden istifade edilmiştir. 367 numaralı defterin Kanuni dönemine (H. 926-973 / 1520-1566) ait olduğu anlaşılacakla birlikte defterin üzerinde herhangi bir tarih bulunmamaktadır. Defter 48x12 cm ebadında olup, toplam sayfa sayısı 452'dir. Defterde Karlil, Tırhala, Ağrıboz, Mora, Rodos, İşkodra, Dukakin, Ohri ve İlbasan livalarının tahriri bulunmaktadır. Biz bunlardan İlbasan ile ilgili bölümü çalıştık. İkinci defterimiz 477 numaralı olup H. 977 (M. 1570) tarihlidir. 50x18,5 ebadında olup toplam sayfa sayısı 237'dir. Defter İlbasan livasının kanunnamesiyle köylerinin nüfus ve hasılatını, tımarlarını, ve kalelerin muhafızlarına ait timarları havi mufassal bir defterdir.

367 numaralı defterde İlbasanla ilgili verilen bilgiler şunlardır.

Tahrir sırasında iki önemli Müslüman cemaatın biri kale içinde (toplam 45 hane) diğeri de kale dışında (toplam 55 hane) bulunuyordu. Ayrıca Kosar(?)

³ *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 79-80.

⁴ *Dairetü'l-Me'arif-i Buzurg-i İslami*, c. 9, Tahran 1379.

Mahallesi'nde sekiz hane mevcuttu. 174 hane olan Hıristiyanlar da iki grup halinde kaydedilmişlerdir. Bunlardan "Cemaat-ı gebran-ı sürgünan" tabiriyle belirtilenler 73 hane olup mahalleleri ve hanelerin dağılımı şu şekildedir. Ohri Mahallesi 10 hane, 1 bive, 3 mücerred; Kestura Mahallesi 4 hane, 1 mücerred, 2 bive; Narda(?) Mahallesi 8 hane 3 mücerred; Sofya Mahallesi 3 hane mücerred; Üsküp Mahallesi 7 hane, 1 mücerred; Yahya Mahallesi 19 hane, 6 mücerred, 1 bive; Siroz mahallesi 9 hane, 3 mücerred; Avlonya Mahallesi 3 hane; Delü Nalbant Mahallesi 10 hanedir. Bunlar kalenin inşasından sonra buraya sürgün edilenlerin torunlarıdır. Sürgün statüsünde iskan edildikleri için başlangıçta ispençe ve avarız gibi vergilerden muaf tutulmuşlardır. Fakat daha sonra gelen bir emirle ispençe vergisi vermeleri kararlaştırılmıştır. Sadece avarız-ı divaniyyeden muaf tutulmuşlardır.

97 hanelik diğer Hıristiyan grup buraya kendi istekleriyle yerleşenlerdir. Mahalle ve hanelerin dağılımı şu şekildedir:

Belene Mahallesi 27 hane, 3 mücerred; Ögem(?) Mahallesi 24 hane, 3 mücerred; Osoyko(?) Mahallesi 23 hane, 2 mücerred; Orgonço Mahallesi 24 hane, 1 mücerred. Bunların herhangi bir vergiden muafiyetleri sözkonusu değildir. Şehirde 4 hane demircilikle uğraşmaktadır. Bunlar kaleye lazım olan demir hizmetini görürler ve ispençelerini sancak beyine verirlerdi. Yıllık hasılatı toplam 690 akça olan 24 adet değirmen bulunmaktadır.

Ayrıca İlbasan'a bağlı 12 köy ve 1 mezraa vardır.

Bu köylerin bazılarında Müslüman ve Hıristiyanlar birlikte yaşamaktadırlar.

Köylerin hane sayıları ve yıllık hasılatları şu şekildedir:

Malkova Köyü 45 hane, 2 mücerred olup hasılatı 6160 akçedir.

Murs Köyü'nün 25 Müslüman, 27 gayr-i Müslim hanesi vardır. 2 de değirmenin bulunduğu köyün yıllık hasılatı 3145 akçedir.

Şükuf Köyü'nün hane sayısı 83 olup 5 mücerred vardır. 4 tane değirmen bulunan köyün yıllık geliri 6736 akçedir.

Asyab Köyü hane sayısı 21 olup 2 tane mücerred vardır.

Todorin Köyü 39 hane olup 4 mücerred vardır. 2 tane değirmenin bulunduğu köyün yıllık hasılatı 3996 akçedir.

Selmani Köyü'nün hane sayısı 51 olup 11'i Müslüman, 46'sı Hıristiyanıdır. 2

tane mücerred vardır. 1 adet değirmenin bulunduğu köyün yıllık hasılatı 5174 akçedir.

Darvaş(?) Köyü'nün merkezinde 3 Müslüman, 83 Hıristiyan hane vardır. 3 adet mahallesi olup Marhosal 27 hane, Arahar 32 hane, 1 bive, Dirseva ise 17 hanedir. Köyün toplam Hıristiyan hane sayısı 159'dur. Müslüman hane sayısı ise 3'tür. Yıllık hasılatı 7425'tir.

Sarkin Köyü hane sayısı 7 olup yıllık 1134 akçelik geliri vardır.

Vesefki Köyü hane sayısı 7 olup 1 hane Müslümandır. Yıllık hasılatı 1083'tür.

Barusin Köyü, hane sayısı 20 olup 3 tane mücerred vardır. 1 değirmenin bulunduğu köyün yıllık hasılatı 3876'dır.

Semin Köyü hane sayısı 37 olup, 3 hane mücerred, 3 hane de bive mevcuttur. 1 değirmenin bulunduğu köyün yıllık hasılatı 5851'dir.

Dodolya Köyü hane sayısı 29 olup, yıllık hasılatı 2928'dir.

(...). Mezraası, hane sayısı belirtilmeyen mezraanın yıllık 500 akçelik geliri vardır.

1570 tarihli 477 no'lu Tapu Tahrir Defteri'nde İlbasan'a bağlı köylerin vergi veren nüfusu ile verdikleri verginin cins ve miktarı beyan edilmektedir.

Pabun Köyü'nün vergi veren nüfusu 27 olup hepsi de Müslümandır. Beş adet çiftlik mevcuttur. Belirtilen nüfusun 13'ü bennak, 9'u mücerredir. Yıllık toplam geliri 2333 akçe olup gelir kalemleri ve miktarları şu şekildedir:

Resm-i çift ve bennak ve mücerred 320; buğday 540, arpa 168, (...) 384, alef 90, şıra 350, öşr-i katen 200, öşr-i zeytin 150, öşr-i grah 35, değirmen 15, resm-i bostan 36, bad-ı hava 45 akçadır.

Konyas Köyü'nün vergi veren toplam nüfusu 39 olup tamamı Müslümandır. 20 tanesi bennak, 10 tanesi mücerred, 7 tanesi çift ve 2 tanesi de nimdir.

Resm-i çift ve bennaktan 503, buğdaydan 20, arpadan 240, tütünden 240, aleften 90, şıradan 1000, öşr-i ketenden 50, öşr-i meyveden 40, öşr-i kovan- dan 30, resm-i bostandan 60, bad-ı heva, cürm ü cinayet ve resm-i arustan 100 olmak üzere yıllık toplam 2532 akçelik geliri vardır.

Bölgede Konyas-ı diğer olarak belirtilen ikinci bir Konyas Köyü daha bulun- makta olup vergi veren nüfus sayısı 10'dur. Bunun 8'i Hıristiyan, 2'si

Müslümandır. Köyün vergi dağılımı şu şekildedir: İспенçeden 335, resm-i bennaktan 13, buğdaydan 353, arpadan 144, aleften 108, şıradan 500, kovandan 15, öşri göğülden 600, öşr-i bostandan 14, resm-i bostandan 16, bad-ı heva, cürm ü cinayet ve resm-i arus 90, resm-i (..) 30, (..). 100 akçedir.

İlbasan:

İlbasan merkez ve merkez mahallelerindeki Müslüman nüfus şu şekildedir.

Kale içinde 25 nefer, Çavuş Mahallesi'nde 89 nefer, Cizyedaran Mahallesi'nde 31 nefer, Debbağhane Mahallesi'nde 40 nefer (Debbağhane halkı Arnavut asilerin ıslahında, vergilerin tahsilinde ve küffarın tecavüzlerine karşı gösterdikleri mukavemetten dolayı avarız-ı kürekçi vesair tekalif-i örfiyyeden muafıdır), Dülger Mahallesi'nde 18 nefer, İlbasan Merkezindeki cemaat-i reaya 18 nefer, Bozacılar Mahallesi'nde 4 nefer, (..) Mahallesi'nde 20 nefer Müslüman nefer bulunmaktadır.

Hıristiyan mahallelerindeki nüfus ise şu şekildedir:

Kestirme Mahallesi'nde 5 nefer, Yanya Mahallesi'nde 10 nefer, Ohri Mahallesi'nde 2 nefer, Öldüm Mahallesi'nde 4 nefer, Üsküp Mahallesi'nde 2 nefer, Sofya Mahallesi'nde 3 nefer, Padova Mahallesi'nde 2 nefer, Siroz Mahallesi'nde 5 nefer, Özgem Mahallesi'nde 10 nefer, Lurca Mahallesi'nde 13 nefer, Vaksa Mahallesi'nde 8 nefer, Kakrok Mahallesi'nde 1 nefer, (...)Mahallesi'nde 13 nefer, Mihmangan'da 88 nefer Hıristiyan nüfus bulunmaktadır. Bunlar İlbasan'daki kule, köprü, tophane, cami gibi yerleri görüp gözetmeleri karşılığında haraç, ispenç, öşür ve rüsumlarını ödedikten sonra, avarız-ı divaniye vesair tekalif-i örfiyyeden muaf tutulmuşlardır. 5 nefer Kıpti cemaati mevcuttur.

Sipahiyan ve gayrihiye ait 78 çiftlik olup bu çiftliklerden yıllık 57638 akçelik vergi toplanmakta idi. Bu vergiler ve alındığı kalemler şunlardır:

İспенç 4150 akçe, resm-i çift ve bennak 708 akçe, buğday 10800 akçe, arpa 2928 akçe, duhan 1128 akçe, alef 900 akçe, sıra 5000 akçe, öşr-i keten 75 akçe, öşr-i meyve 500 akçe, eşcar-ı ceviz 300 akçe, çayır 1000 akçe, resm-i bostan 354 akçe, resm-i kışlak-ı ganem 5000 akçe, nan 720 akçe, kıst-ı bac-ı bazar, niyabet-i şehri ve (..) ve ihtisap 13500 akçedir.

Ayrıca ispenç ve avarızdan muaf olan ve İlbasan Kalesi'nde mehteran hizmetinde çalışan Kıpti cemaati de bulunmaktadır.

II. Selim devri eyalet Kanunnamesi'nde dört İlbasan kilesi altı İstanbul kilesine denk olarak belirtilmiş, bir kile otuz vukiyye olup bir İlbasan kilesi bir buçuk İstanbul kilesine eşit kabul edilmiştir.

Tam yıl çalışan değirmenden 30, altı ay çalışan değirmenden 15 akçe alınır. Resm-i kovan başına birer akçe olarak tahsil edilirdi.

Pazara satılmaya gelen buğday, arpa vesaire hububatın her yükünden ikişer akçe alınırdı. Yük ile gelmeyip beşer onar akçelik keten getirenlerden iki ince bez alınırdı. Kışlak-ı ganem olarak 300 koyundan 1 koyun veya 20 akçe alınırdı. İspençe her neferden 10 akçe alınırdı. Bad-ı heva ve resm-i arus olarak İstanbul kilesiyle 1,5 kile buğday ve bir buçuk kile arpa alınırdı. Haricden gelen şıranın yükünden ikişer akçe alınırdı.

Sonuç olarak şunları söylememiz mümkündür:

XVI. yüzyıl İlbasan'ında Müslümanlarla gayri Müslimler iç içe yaşamaktadır.

İlbasan sancağı yerleşme merkezleri köyler, mezralar, mahalle ve çiftliklerden ibarettir. Nüfus yapısı Müslüman, Hristiyan ve Kıptilerden oluşmaktadır.

Halk genellikle çiftçilik ve arıcılıkla uğraşmakta ve buğday, arpa, keten, üzüm, zeytin, fasülye, bostan, yulaf ve tütün gibi ürünler yetiştirmektedir. Ayrıca ayakkabıcılık, terzilik, çilingirlik, ustalık, fırıncılık gibi sanatlarla işti-gal edenler de vardır.

İlbasan'daki Hristiyan ahali buradaki köprü, nöbethane, tophane, kule, kale-bent, top kundakları, miri anbarlar, cenk yerinde olan iskele ve kalenin tamir ve bakımları ile mükellef olduklarından bunun karşılığında avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden muaf tutulmuştur.